

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Соболевої Катерини Віталіївни «Психологічні особливості децентрації у ранньому юнацькому віці», подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Дисертаційну роботу К. В. Соболевої присвячено проблемі дослідження децентрації та її особливостей у ранньому юнацькому віці. Обрана наукова проблема безумовно є актуальною, адже децентрація, формуючись у ранньому юнацькому віці, виступає важливим компонентом у становленні особистості та підтримці взаємин з іншими.

Основний зміст дисертації висвітлено у трьох розділах. У першому розділі здійснено теоретичний аналіз основних психологічних підходів до розуміння децентрації та основних її детермінант, охарактеризовано децентрацію у процесі міжособистісного пізнання іншого, розкрито особливості розвитку децентрації у ранньому юнацькому віці, розширено та доповнено психологічний зміст поняття «децентрація», дано узагальнену характеристику цього поняття, проаналізовано зміст понять «рефлексія», «ідентифікація» та «емпатія».

Заслугує на увагу розроблена модель децентрації осіб раннього юнацького віку в процесі міжособистісного пізнання, на основі якої обґрунтовано та досліджено компоненти децентрації. У дослідженні К. В. Соболевої виокремлено й охарактеризовано п'ять рівнів децентрації. Доведено, що у ранньому юнацькому віці спостерігається нерівномірність розвитку складових децентрації. Становлення децентрації в юності передбачає розвиток емпатійного ставлення, розуміння пізнавальної позиції іншого та конструктивної поведінки з однолітками.

В результаті теоретичного аналізу дисертанткою розроблено власну модель децентрації осіб раннього юнацького віку. В моделі показано, що в процесі міжособистісного пізнання децентрація виявляється в когнітивній, емоційно-ціннісній та поведінковій сфері та забезпечує орієнтувально-інформаційну, мотиваційно-регулятивну та реалізаційну функції. Матеріали першого розділу «Теоретико-методологічні аспекти дослідження проблеми

децентрації у ранньому юнацькому віці» свідчать про те, що дисертантка добре володіє відповідною інформацією, кваліфіковано аналізує теоретичні підходи до проблеми децентрації, особливостей розвитку осіб раннього юнацького віку.

Значний інтерес становить зміст другого розділу дисертації – «Емпіричне дослідження децентрації та її особливостей у ранньому юнацькому віці», в якому охарактеризовано завдання, обґрунтовано методи та процедуру емпіричного дослідження, представлено результати констатувального етапу дослідження, яке включало в себе: вивчення здатності уявити себе на місці іншого, дослідження емпатійності, визначення поведінкових преференцій, дослідження суб'єктивного стану самотності та усамітнення, вивчення фрустраційних реакцій. В ході емпіричного дослідження дисертанткою визначено та дано характеристику рівням децентрації, з'ясовано, що у юнаків переважає високий та низький рівні децентрації, а у дівчат – середній. К.В. Соболева у своїй роботі робить висновок про те, що старшокласникам, які навчаються у великому місті, легше децентруватися, у той час як в осіб раннього юнацького віку, які проживають у маленькому місті, переважає егоцентрична спрямованість. На думку автора, децентрацію у ранньому юнацькому віці забезпечують здатність уявити себе на місці іншого, розвинена емпатія, поєднання суб'єктивної потреби у досягненні із збереженням хороших взаємин з іншими, обираючи стратегію співпраці або компромісу. В ході дослідження встановлено статистично значущий зв'язок між децентрацією та потребою в усамітненні та негативний зв'язок децентрації з суб'єктивним станом самотності.

В третьому розділі дисертаційної роботи окреслено програму та особливості формульованого експерименту, проаналізовано емпіричні дані. В якості психологічних засобів формування децентрації запропоновано «Тренінгову програму сприяння розвитку децентрації в осіб раннього юнацького віку», яка спрямована на розвиток когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів децентрації і включає в себе використання таких технік як самопрезентація, рольові ігри, діалоги, монологи, робота в парах, техніка порожнього стільця, техніка дзеркала тощо. Дану тренінгову програму було успішно

апробовано на етапі проведення формувального експерименту. Отримані у формувальному експерименті результати доводять, що розроблена програма може бути ефективним засобом подолання труднощів у становленні децентрації серед старшокласників та сприяти адекватності їх міжособистісного пізнання.

Встановлено, що розвитку децентрації сприяють мимовільні освітні впливи та спеціально організоване навчання, спрямоване на розвиток пізнавальних процесів, дивергентного мислення під час дискусій, при підборі аргументів та фактів для переконання інших, аргументованому викладу власної думки, при розвиненій рефлексії та вмінні уважно слухати та координувати власні думки для співпраці.

Теоретична та емпірична частини дослідження виконані на належному професійному рівні. Сформульовані в дисертації наукові положення та висновки мають логічну побудову. Дисертантці вдалося зробити особистий внесок у розв'язання проблеми дослідження децентрації та її особливостей у ранньому юнацькому віці. Так, К.В. Соболевою теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено компоненти децентрації у ранньому юнацькому віці, розроблено модель децентрації осіб раннього юнацького віку в процесі міжособистісного пізнання, визначено та охарактеризовано п'ять рівнів децентрації, встановлено взаємозв'язок між здатністю уявити себе на місці іншого та емпатією, та взаємозв'язок між рівнями децентрації і потребою в усамітненні.

Слід відзначити й суттєве практичне значення наукової роботи дисертантки. Запропонована К.В. Соболевою «Тренінгова програма сприяння розвитку децентрації в осіб раннього юнацького віку» розроблена на основі моделі децентрації у процесі міжособистісного пізнання і спрямована на розвиток когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компоненту децентрації. Катерина Віталіївна збагатила тренінгову програму сучасними психологічними технологіями, а саме: долучила до програми рольові ігри, які дали можливість імітувати різні емоційні реакції, дозволили учасникам усвідомити власну рольову позицію, займаючи позицію іншої особи; тренінгові вправи, які дали можливість змодельовати соціальне середовище і дозволили старшокласникам програвати різні ситуації під час розгортання сценаріїв. Під час тренінгових занять застосовувалися

психолого-педагогічні техніки (самопрезентація, виконання ролі (імітація поведінки та емоційних станів), діалог, монолог, техніка порожнього стільця, техніка дзеркала, робота в парах тощо), які сприяли розвитку децентрації в осіб раннього юнацького віку.

Треба також відзначити, що результати опанованого дослідження знайшли своє публічне висвітлення у 12 публікаціях, 5 з яких входять до переліку фахових видань з психології, затвердженого МОН України, 1 – у періодичному науковому виданні іноземної держави та 6 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Оцінюючи рецензовану працю позитивно, дозволю собі зазначити, що вона не вільна від недоліків. Щодо рецензованої дисертації можна зробити такі зауваження та рекомендації:

1. В дисертаційному дослідженні К.В. Соболева, характеризуючи вибірку, на жаль, не надає обґрунтування її репрезентативності, детального опису стратегії її формування. Так, не зовсім зрозумілим залишається кількісне співвідношення представників різних вікових груп в дослідженні, яке представлено на с.75 дисертації (134 учнів 10–11-х класів шкіл міста Києва і Канева, 30 студентів першого курсу Київського національного університету внутрішніх справ).

2. На с.130 дисертації К.В.Соболева зазначає, що «децентрація формується шляхом переходу від підліткового егоцентризму до юнацької децентрації за рахунок досвіду у спілкуванні, розвитку гнучкості мислення та мисленнєвої діяльності юнаків». Зазначимо, що в дисертаційному дослідженні респондентами виступають учні 10–11-х класів та студенти першого курсу ВНЗ, що дещо суперечить наданому вище твердженню дисертантки. Виходячи із міркувань Катерини Віталіївни, можливо, треба було б дослідити віковий аспект розвитку децентрації шляхом порівняння підліткового і старшого шкільного віку, що, на наш погляд, надало б можливість чітко визначити сензитивний період формування децентрації як особистісної властивості.

3. Зауважимо, що в дисертаційній роботі рівні децентрації особистості було досліджено шляхом комплексної діагностики складових децентрації за допомогою декількох різних методик. На наш погляд, враховуючи недостатній ступень дослідженості проблеми децентрації, дисертантці було б доцільно

розробити та апробувати власну психодіагностичну методику, яка б виявляла визначені та схарактеризовані нею рівні децентрації, що цілком логічно вписувалось би в процедуру дослідження і суттєво підвищило б практичну цінність дисертаційної роботи.

4. В третьому розділі дисертації ефективність запропонованої тренінгової програми Катерина Віталіївна перевіряла за допомогою порівняння показників експериментальної та контрольної груп до і після проведення програми за когнітивним компонентом децентрації. На нашу думку, дисертантці слід було не зупинятися лише на дослідженні змін в когнітивному компоненті децентрації, але й відстежити зміни в інших компонентах – емоційно-ціннісному і поведінковому. Адже в теоретичній частині дисертації, описуючи розроблену модель децентрації осіб раннього юнацького віку в процесі міжособистісного пізнання, авторка зазначала, що децентрація виявляється в трьох компонентах. Ми вважаємо логічним, що досліджуючи децентрацію, треба вивчати всі її складові, згідно представленої моделі. Можливо, дослідження всіх компонентів децентрації надало б можливість дисертантці сформулювати психологічні умови та чинники розвитку децентрації осіб раннього юнацького віку в процесі міжособистісного пізнання.

5. Для перевірки гіпотези дослідження К.В.Соболева обрала декілька статистичних методів, які детально описала в другому розділі роботи. Нажаль в третьому розділі дисертації не представлені відомості про отримані статистичні показники та самі статистичні розрахунки, що не дозволяє уявити масштаби змін, які відбулися в результатах дослідження. Так, на с.155 йде мова про проведення порівняльного аналізу результатів першого та другого зрізів за критерієм Вілкоксона, і авторкою зазначається, що виявлена статично значуща позитивна динаміка рівнів розвитку децентрації респондентів експериментальної групи, порівняно із респондентами контрольної групи, але сам показник не надається. Було б доцільно в дисертації надати більше уваги статистичній обробці отриманих результатів дослідження і по тексту наводити статистичні показники, що збагатили б роботу статистично підтвердженими даними, надало б наочності отриманим залежностям, а зробленим висновкам - статистичної ваги.

6. За результатами дисертаційного дослідження бажано розробити методичні рекомендації щодо формування децентрації як особистісної властивості у ранньому юнацькому віці. Тим паче, що на с.126 дисертації К.В.Соболева зазначала їх наявність, однак в роботі їх, нажаль, не представлено.

Зазначені недоліки не є такими, що могли б знизити мою загалом позитивну оцінку проведеного дослідження і його висвітлення в дисертаційній праці, авторефераті та в публікаціях. Дисертаційна робота Соболевої Катерини Віталіївни є самостійним, завершеним дослідженням актуальної проблеми, що становить теоретичний інтерес і має практичне значення. Автореферат відповідає змісту дисертації, основні результати дослідження докладно висвітлено в опублікованих працях.

Дослідження відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, а його автор – Соболева Катерина Віталіївна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,

завідувач кафедри соціальної психології

Донецького інституту ринку та соціальної політики

К.О.Чечель

